

Wyrok z dnia 16 stycznia 1996 r.
I PRN 114/94

Na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. w związku z art. 300 k.p. pracownik może żądać waloryzacji tylko takiego składnika wynagrodzenia, który nie został wypłacony w terminie, zaś między datą wymagalności świadczenia a jego spełnieniem nastąpił znaczny spadek wartości pieniądza.

Przewodniczący SSN: Józef Iwulski, Sędziowie SN: Kazimierz Jaśkowski, Jadwiga Skibińska-Adamowicz (sprawozdawca),

Sąd Najwyższy, przy udziale Prokuratora Jana Szewczyka, po rozpoznaniu w dniu 16 stycznia 1996 r. sprawy z powództwa Mirosława R., Jacka R., Bogusława B., Mirosława K., Jerzego T. Wandy T., Grzegorza B., Stanisława T. oraz Bożeny S. przeciwko Zakładom Urządzeń Górniczych "W." w W. o ekwiwalent pieniężny za deputat węglowy, na skutek rewizji nadzwyczajnej Ministra Sprawiedliwości od wyroku Sądu Wojewódzkiego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych we Wrocławiu z dnia 24 maja 1994 r., [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok i zmienił wyrok Sądu Rejonowego-Sądu Pracy w Wałbrzychu z dnia 2 grudnia 1993 r., [...] w ten sposób, że oddalił powództwa.

U z a s a d n i e n i e

Sąd Rejonowy-Sąd Pracy w Wałbrzychu wyrokiem z dnia 2 grudnia 1993 r. zasądził od Zakładów Urządzeń Górniczych "W." w W. na rzecz Jacka R., Bogusława B., Stanisława T. i Mirosława K. po 5.093.927 zł, na rzecz Jerzego T. 3.665.140 zł, Wandy T. 1.279.493 zł, Mirosława R. 1.025.113 zł, Grzegorza B. 1.119.051 zł i Bożeny S. 2.948.429 zł, przy czym wszystkie wymienione kwoty z ustawowymi odsetkami.

Sąd I instancji ustalił, że powodom jako pracownikom (lub byłym pracownikom) strony pozwanej przysługiwał deputat węglowy, który był wypłacany wyłącznie w ekwiwalencie pieniężnym stosownie do § 4 pkt 16 załącznika nr 32 do Układu Zbiorowego Pracy dla Przemysłu Węglowego z dnia 1 lutego 1980 r. W komunikacie dla załogi stanowiącym załącznik do Porozumienia zawartego dnia 22 stycznia 1990 r. ustalono, że od 1 stycznia 1990 r. wysokość ekwiwalentu pieniężnego za 1 tonę węgla wynosi 194.000 zł, natomiast w komunikacie z dnia 24 stycznia 1994 r. w sprawie ubruttowienia wynagrodzeń podano, że od 1 stycznia 1992 r. cena 1 tony węgla wynosi 242.500 zł. Jednocześnie Sąd Rejonowy ustalił, że przyjęte przez zakład pracy ceny węgla były niższe od cen istniejących na rynku, gdyż w drugiej połowie 1990 r. 1 tona węgla kosztowała 226.452 zł, w 1991 r. - 442.264 zł, a w 1992 r. - 614.708 zł. W związku z tym Sąd I instancji uznał, że wypłacone powodom kwoty z tytułu ekwiwalentu za węgiel powinny być zwaloryzowane na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. w związku z art. 300 k.p. i zasądził na rzecz każdego z powodów różnicę między wypłaconą im kwotą ekwiwalentu a średnią ceną rynkową węgla deputatowego.

Sąd Wojewódzki-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych we Wrocławiu wyrokiem

z dnia 24 maja 1994 r. oddalił rewizję strony pozwanej złożoną od wymienionego wyroku, gdyż podzielił stanowisko Sądu Rejonowego.

Od wyroku Sądu Wojewódzkiego wniósł rewizję nadzwyczajną Minister Sprawiedliwości, w której zarzucił rażące naruszenie art. 358¹ § 3 i § 5 k.c. w związku z art. 300 k.p. oraz naruszenie art. 19 ust. 4 i 5 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. o zasadach tworzenia zakładowych systemów wynagradzania (jednolity tekst: Dz. U. z 1990 r., Nr 69, poz. 407 ze zm.) w związku z art. 3 § 2 k.p.c.

Zdaniem wnoszącego rewizję nadzwyczajną waloryzacji wypłaconych powodom kwot z tytułu ekwiwalentu pieniężnego za deputat węglowy sprzeciwiają się następujące względy:

1. Art. 358¹ § 3 k.c. zobowiązuje sąd do rozważenia interesów obu stron, co w sprawie nie nastąpiło, gdyż Sądy obu instancji nie rozważyły twierdzenia strony pozwanej, że waloryzacja ekwiwalentu pieniężnego za deputat węglowy doprowadzi do upadłości zakładu pracy, a to pociągnie za sobą likwidację miejsc pracy.
2. Sądy obu instancji przyjęły dopuszczalność waloryzacji świadczeń już wypłaconych, mimo że z okoliczności sprawy nie wynika, by powodowie traktowali wypłacone im kwoty jako nie zaspokajające ich wierzytelności.
3. Z art. 358¹ § 5 k.c. wynika, że nie ma możliwości waloryzacji świadczeń pieniężnych wynikających z przepisów porozumienia płacowego, które jest jednym ze źródeł prawa pracy.

Sąd Najwyższy rozpoznając rewizję nadzwyczajną uznał, że występuje w sprawie zagadnienie prawne o istotnym znaczeniu wymagające rozstrzygnięcia przez skład powiększony Sądu Najwyższego. Sprowadza się ono do kwestii, czy ekwiwalent pieniężny w zamian za deputat węglowy przewidziany i określony kwotowo w zakładowym systemie wynagradzania podlega waloryzacji na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. w związku z art. 300 k.p.

Przedstawiając powyższe zagadnienie Sąd Najwyższy podniósł, że istnieje potrzeba pogłębionego rozważenia charakteru prawnego ekwiwalentu pieniężnego w zamian za deputat węglowy, przewidzianego w zakładowym systemie wynagradzania, pod kątem czy jest to świadczenie pieniężne w ścisłym tego słowa znaczeniu, czy też świadczenie niepieniężne wyrażone w pieniądzu. Rozróżnienie to ma ważne znaczenie, gdyż stosownie do art. 358¹ § 3 k.c. waloryzacji podlegają tylko świadczenia pieniężne, które takimi były od początku powstania zobowiązania. Nauka prawa wypowiedała się dotąd raczej przeciwko waloryzacji świadczeń niepieniężnych wyrażonych w pieniądzu. Podobnie orzecznictwo Izby Cywilnej Sądu Najwyższego wyraża pogląd, że waloryzacja z art. 358¹ § 3 k.c. dotyczy świadczeń stricte pieniężnych (np. uchwała z dnia 28 października 1993 r., III CZP 142/93, opubl. OSNCP 1994 z. 4 poz. 8 i uchwała z dnia 20 kwietnia 1994 r., III CZP 58/94, opubl. Wokanda 1994 nr 8 poz. 9). Jednak w uchwale z dnia 2 września 1992 r., I PZP 51/92 Sąd Najwyższy przyjął, że jeżeli deputat węglowy ma od początku postać ekwiwalentu pieniężnego, to na zasadzie art. 300 k.p. ma do niego odpowiednie zastosowanie art. 358¹ § 3 k.c. Również w innych orzeczeniach Sąd Najwyższy uznał za dopuszczalne stosowanie wymienionego przepisu w sprawach z zakresu prawa pracy (np. wyrok z dnia 30 stycznia 1991 r., I PRN 60/91, opubl. PiZS 1992 nr 7 s. 64 i uchwała z dnia 3 kwietnia 1992 r., I PZP 19/92, opubl. OSNCP 1992 z. 9 poz. 166). Odpowiedź twierdząca na wymienione zagadnienie nie wyczerpuje wszakże całości problemu. O ile bowiem zgodnie z

dotychczasowym orzecznictwem przyjąć, że dopuszczalna jest waloryzacja wynagrodzenia nie wypłaconego w terminie, o tyle budzi już poważne wątpliwości to, czy możliwa jest waloryzacja stawek wynagrodzenia określonych w zbiorowym prawie pracy, z pominięciem procedur przewidzianych dla zmiany przepisów zbiorowego prawa pracy.

Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 29 czerwca 1995 r., I PZP 5/95, stwierdził, że świadczenie pieniężne ustalone kwotowo w zakładowym systemie wynagradzania w zamian za deputat węglowy niezależnie od zmiany wartości węgla, nie spełnione w terminie, może być waloryzowane na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. w związku z art. 300 k.p.

Sąd Najwyższy rozpoznając sprawę wskutek rewizji nadzwyczajnej zważył, co następuje:

Zgodnie z § 4 pkt 16 załącznika nr 32 do Układu Zbiorowego Pracy dla Przemysłu Węglowego z dnia 1 lutego 1980 r. pracownikom strony pozwanej, byłym pracownikom oraz pozostałej po nich rodzinie przysługiwał deputat węglowy, który od chwili jego wprowadzenia poprzez cały okres sporny miał wyłącznie postać pieniężną. W przepisach branżowych obowiązujących u strony pozwanej świadczenie w zamian za deputat węglowy było nazywane "ekwiwalentem pieniężnym" lub "wartością deputatu węglowego" i traktowane jako składnik wynagrodzenia za pracę. Jego wartość była uwzględniana przy ustalaniu wymiaru innych świadczeń pracowniczych obliczanych na podstawie wynagrodzenia za pracę, takich jak wynagrodzenie za czas urlopu wypoczynkowego, zasiłek chorobowy, podstawa wymiaru renty lub emerytury itp. W związku z tym Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 29 czerwca 1995 r., I PZP 5/95, przyjął, że uprawnienie do deputatu węglowego mające od początku jego istnienia postać świadczenia pieniężnego, jest ze strony pozwanego zakładu pracy zobowiązaniem stricte pieniężnym, a nie zobowiązaniem niepieniężnym ze świadczeniem pieniężnym. Dlatego też - skoro suma pieniężna była przedmiotem zobowiązania od chwili jego powstania - dopuszczalna jest w zasadzie waloryzacja będącego przedmiotem rozważań świadczenia pieniężnego na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. w związku z art. 300 k.p.

Nawiązanie w sentencji uchwały do art. 300 k.p. oznacza, że stosowanie w odniesieniu do wynagrodzenia za pracę przepisu art. 358¹ § 3 k.c. dotyczącego waloryzacji świadczeń pieniężnych odbywa się "odpowiednio", a ponadto pod warunkiem, że przepis ten nie jest sprzeczny z zasadami prawa pracy. Z powyższego stwierdzenia płyną wielorakie konsekwencje.

Przede wszystkim należy podkreślić, że świadczenie pieniężne w zamian za deputat węglowy stało się u strony pozwanej składnikiem wynagrodzenia za pracę i zostało ujęte w zakładowym systemie wynagradzania. Jest niewątpliwe, że w prawie pracy ustalenie wynagrodzenia pracownika następuje w odpowiednim trybie postępowania uzależnionym od tego, czy źródłem prawa do wynagrodzenia jest układ zbiorowy pracy, umowa zbiorowa czy też umowa o pracę. W związku z tym zmiana wysokości wynagrodzenia następuje również w odpowiednim trybie. Oznacza to, że w drodze waloryzacji świadczeń pieniężnych nie można zmienić ani pominąć ustawowych mechanizmów rządzących ustalaniem i zmianą wysokości wynagrodzenia za pracę. Byłoby to bowiem sprzeczne z tymi zasadami prawa pracy, które odpowiednie mechanizmy i procedury przewidują. Oznacza to tym samym, że na podstawie art. 358¹ § 3

k.c. pracownik nie może żądać waloryzacji jakiegokolwiek składnika wynagrodzenia za pracę, choćby uznał, że wysokość tego składnika jest za niska i choćby według kryteriów obiektywnych wysokość ta budziła zastrzeżenia.

Odesłanie w art. 300 k.p. do odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego i pod warunkiem, że przepisy te nie są sprzeczne z zasadami prawa pracy, nie wyklucza jednak w ogóle możliwości stosowania art. 358¹ § 3 k.c. w zakresie wynagrodzenia za pracę. Już w uchwale z dnia 3 kwietnia 1992 r., I PZP 19/92 (OSNCP 1992 z. 9 poz. 166) Sąd Najwyższy uznał, że jeżeli zakład pracy nie wypłacił w terminie należnego pracownikowi świadczenia, zaś między ustaloną datą wypłaty świadczenia a jego spełnieniem nastąpił znaczny spadek siły nabywczej pieniądza, nie ma przeszkód do odpowiedniego zastosowania art. 358¹ § 3 k.c. Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 3 czerwca 1993 r., I PR 60/90 (nie publikowany), którego przedmiotem było odszkodowanie z tytułu nieprawidłowego wypowiedzenia umowy o pracę. W wymienionej sprawie Sąd Najwyższy dopuścił możliwość waloryzacji odszkodowania z takiego tytułu wówczas, gdy nie zostało ono wypłacone w terminie i gdy w okresie opóźnienia nastąpił znaczny spadek wartości pieniądza, który sprawił, że zobowiązanie zakładu pracy w nominalnej wysokości nie mogło spełnić swojej roli. Również w przytoczonej wyżej uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 29 czerwca 1995 r., I PZP 5/95, stanowiącej odpowiedź na przedstawione w niniejszej sprawie zagadnienie prawne, Sąd Najwyższy opowiedział się za dopuszczalnością waloryzowania świadczenia pieniężnego, stanowiącego składnik wynagrodzenia za pracę wówczas, gdy świadczenie to nie zostało spełnione w terminie. Inaczej mówiąc, zastosowanie zasady waloryzacji w odniesieniu do świadczenia pieniężnego będącego odpowiednikiem deputatu węglowego jest możliwe pod warunkiem, że nastąpiło opóźnienie w wypłacie tego świadczenia. A contrario, wypłacone w terminie świadczenie pieniężne stanowiące odpowiednik deputatu węglowego, nie może być waloryzowane.

Z omawianej uchwały Sądu Najwyższego wynika również, że na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. w związku z art. 300 k.p. może być waloryzowane tylko takie nie spełnione w terminie świadczenie pieniężne, które zostało ustalone kwotowo w zakładowym systemie wynagradzania w zamian za deputat węglowy w oderwaniu od wartości (ceny) węgla. Jeżeli bowiem przepisy o wynagrodzeniu przewidują ustalenie wysokości świadczenia pieniężnego według ceny określonego towaru panującej na tzw. wolnym rynku lub według jego ceny urzędowej, obowiązujących w chwili wymagalności świadczenia, to pracownik może żądać wprost zaspokojenia jego roszczenia w wysokości, która odpowiada wartości towaru z chwili wykonania zobowiązania. Taki też pogląd wyraził Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 29 stycznia 1988 r., I PZP 58/87 (OSNCP z. 10 poz. 145) przyjmując, że gdy stosownie do przepisów o wynagrodzeniu ustalenie ekwiwalentu pieniężnego w zamian za deputat węglowy następuje według ceny urzędowej węgla obowiązującej w chwili wymagalności świadczenia, tak jak przewiduje to art. 19 Układu Zbiorowego Pracy dla Przemysłu Hutniczego, pracownik może żądać spełnienia świadczenia w wysokości odpowiadającej tejże cenie. Przytoczony przykład potwierdza jednocześnie tezę, iż jeżeli w przepisach o wynagrodzeniu świadczenie pieniężne stanowiące odpowiednik określonego świadczenia w naturze (deputatu) nie jest oderwane od wartości tego świadczenia, pracownik może żądać wprost zasądzenia odpowiedniej kwoty; wówczas też nie ma potrzeby stosowa-

nia art. 358¹ § 3 k.c. Jeżeli natomiast - jak w rozpoznawanej sprawie - świadczenie pieniężne w zamian za deputat węglowy zostało ustalone kwotowo niezależnie od wartości węgla (i zmiany tej wartości), waloryzacja świadczenia w razie zmiany siły nabywczej pieniądza może dotyczyć tylko świadczenia nie spełnionego w terminie.

Odnosząc przedstawione uwagi i rozważania do rozpoznawanej sprawy należy stwierdzić, że z materiału dowodowego jednoznacznie wynika, iż w okresie spornym 1990-92 powodowie otrzymali ustaloną w poszczególnych latach "wartość deputatu węglowego". Fakt ten wynika w szczególności z ich pozwów, w których przyznali, że spór między nimi a zakładem pracy dotyczy lat 1990, 1991 i 1992 i wynika z tego, że "otrzymują ekwiwalent... za przysługujący im deputat węglowy... zaniżony w stosunku do ceny węgla jaka obowiązuje", i w związku z tym domagają się za okres sporny różnicy między kwotą wypłaconą a należną. Żądanie "różnicy należności" i stwierdzenie, że otrzymywany z tytułu deputatu węglowego ekwiwalent był zaniżony, świadczą niewątpliwie o tym, że omawiane świadczenie pieniężne było w okresie spornym wypłacane powodom w terminie określonym w przepisach o wynagrodzeniu. Do takiego wniosku upoważniają również wyjaśnienia powodów złożone na rozprawie przed Sądem Rejonowym w Wałbrzychu w dniu 18 maja 1993 r., ich zeznania w charakterze strony złożone na rozprawie dnia 26 listopada 1993 r. i dnia 2 grudnia 1993 r., a także wyjaśnienia strony pozwanej zawarte w jej piśmie z dnia 18 września 1993 r. oraz wyjaśnienia złożone na rozprawie przed Sądem Najwyższym w dniu 17 stycznia 1994 r. Wynika z nich, że świadczenie pieniężne w zamian za deputat węglowy było traktowane jako składnik wynagrodzenia i w związku z tym było także wypłacane według reguł przyjętych dla wypłaty wynagrodzenia, to znaczy co miesiąc, gdy chodzi o pracowników i dwa razy w roku, gdy chodzi o rencistów.

W świetle powyższych okoliczności istnieją podstawy do ustalenia, że omawiane świadczenia pieniężne wynikające z § 4 pkt 16 załącznika nr 32 do Układu Zbiorowego Pracy dla Przemysłu Węglowego oraz z załączników do Porozumienia w sprawie płac z dnia 22 stycznia 1990 r., były spełniane w terminie. Spełnienie zaś w ustalonym terminie powyższych świadczeń z jednej strony i nadanie im charakteru składnika wynagrodzenia za pracę - z drugiej strony sprawia, że nie podlegają one waloryzacji przewidzianej w art. 358¹ § 3 k.c. Należy bowiem uznać, że dokonanie modyfikacji wynagrodzenia za pracę lub poszczególnych jego składników w drodze waloryzacji jest sprzeczne z zasadami prawa pracy określającymi odpowiednie tryby ustalania wynagrodzenia i zmiany jego wysokości. Jedynie w odniesieniu do świadczenia (wynagrodzenia) nie wypłaconego pracownikowi w terminie uprawniony jest pogląd, że art. 358¹ § 3 k.c. może być zastosowany. W takim ujęciu zagadnienia wyraża się zasada "odpowiedniego" stosowania przepisów prawa cywilnego w prawie pracy ustanowiona w art. 300 k.p. Stosowanie "odpowiednio" przepisu Kodeksu cywilnego to także stosowanie go z pewnymi ograniczeniami. Gdy chodzi o wynagrodzenie "odpowiednie" stosowanie art. 358¹ § 3 k.c. polega na ograniczeniu wynikającej z przepisu możliwości zmiany wysokości tylko tego wynagrodzenia, które nie zostało wypłacone w terminie. Powyższy pogląd jest podyktowany szczególnym charakterem wynagrodzenia jako świadczenia pieniężnego i określonym ustawowo trybem jego ustalania.

Wobec tego, że w rozpoznawanej sprawie wypłacanie powodom świadczeń pieniężnych w zamian za deputat węglowy odbywało się w terminach przyjętych dla

wypłaty wynagrodzenia za pracę (emerytom dwa razy w roku) i nie było spóźnione, jak również ze względu na inne przyczyny wskazane we wcześniejszej części uzasadnienia, za wadliwe należy uznać orzeczenia Sądów obu instancji zasądzające na rzecz powodów należności "z tytułu znacznego wzrostu cen węgla" w okresie spornym "w stosunku do kwot wypłaconych powodom z tytułu ekwiwalentu pieniężnego". Tym samym należy także uznać, że wniesienie rewizji nadzwyczajnej było celowe i konieczne. Wbrew jednak wnioskowi tej rewizji Sąd Najwyższy nie rozstrzygnął sprawy w myśl art. 422 § 2 k.p.c., lecz zastosował art. 422 § 1 k.p.c. Istotne bowiem dla sprawy okoliczności faktyczne wynikają jednoznacznie z zebranego materiału dowodowego i z ustaleń Sądu I instancji. Nie ma więc potrzeby uchylania zaskarżonego wyroku (i ewentualnie poprzedzającego go wyroku Sądu Rejonowego) i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Bezzasadność roszczeń powodów i naruszenie prawa materialnego przez Sądy obu instancji uzasadniają natomiast wydanie przez Sąd Najwyższy orzeczenia co do istoty sprawy.

=====